

ISMET BUŠATLIĆ I HAMZA LAVIĆ
Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu

SARAJEVSKE SPOMEN-PLOČE IZ OSMANSKOG DOBA

Sažetak

Među brojnim i raznovrsnim memorijalnim spomenicima iz minulih vremena u Bosni i Hercegovini, sarajevske spomen-ploče iz osmanskog perioda predstavljaju karakterističnu pojavu i praksu. U izvorima i literaturi spominje ih se deset. Svrha im je bila da čuvaju i bude sjećanje na život i djelo onih koji su svojom duhovnošću i učenošću posvjedočili da su bili dostojni zvanja koje su nosili (šejh i muftija), onih koji su bili ponos staleža kojem su pripadali (muderris, sitte-kadija, muallim), onih koji su dorasli ulozi koja im je, u datom historijskom trenutku, pripadala i pri tome izuzetnu hrabrost i junaštvo pokazali (bajraktari), onih koji su bune dizali (braća Morići), onih koji su bili svjesni ciljeva za koje su se žrtvovali i časti koja im je pripadala (nakibul-ešraf) i onih koji su mladost i djetinjstvo u ovome gradu provodili i kao pupoljak u njemu uvehnuli (mulin i valijin sin). Postavljane su, najčešće, u haremskom zidu prema ulici da ih vide oni koji prolaze, da ih čitaju oni koji pred njima zastanu, da ih pamte oni koji pouku primaju i da ih imaju na umu oni koji kroz život dalje hode.

Ključne riječi: Sarajevo, spomen-ploče, pobune, alimi, gazije

Uvod

Na prostorima Bosne i Hercegovine, poprištima brojnih ratova i buna, nerijetko se više ginulo nego umiralo i umiralo da bi se živjelo. Česti i raznovrsni memorijalni spomenici o tome rječito govore i kroz vjekove, s generacije na generaciju, pronose poruku o prolaznosti i sudbini. Nalazimo je ispisanu bosančicom na stećcima: „Bio sam što si! Bićeš što sam!“ i arebicom na nišanima: „*Kuntu miṭlek! Se tekūnu miṭlī!*“.

Kako sve naravi nisu iste ni sve smrti nisu iste, to ni odnos spram svih umrlih nije isti. Neke smrti i likovi pamte se zarad *hikmeta* i na njih podsjeća radi *ibreta*. Dobar primjer čine i karakteristično svjedočanstvo o tome daju spomen-ploče postavljane u Sarajevu za vrijeme osmanske uprave u Bosni. Od njih deset, do sada evidentiranih, dvije su iz 17. stoljeća, pet ih je iz 18. i tri iz 19. stoljeća. O njima se do sada pisalo pojedinačno, kada se govorilo o

dogadajima¹ ili licima na koja se odnose², ili usputno, kada se pisalo o djelima autora koji su hronograme za njih sastavili i objektima uz koje su postavljene³.

Sve spomen-ploče opisane u ovome radu izrađene su od sarajevske „hreše“; dimenzije im variraju u proporcijama: od 40x20 cm do 85x75 cm; tekstovi na njima, u prozi i stihu, ispisani arapskim pismom raznih duktusa, uklesani su u plitkom reljefu.

Do danas su samo tri sarajevske spomen-ploče ostale na svome mjestu (*in situ*), dvije su u lapidariju Muzejske zbirke u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, dvije premještene na istoj lokaciji, jedna prenesena iz jednog u drugi harem, jedna barbarski uništena i jedna bez traga nestala. U ovome radu predstavljene su zajedno, stavljene u odgovarajući povijesni okvir i društveno-politički kontekst.

1. Spomen-ploča sarajevskom muftiji šejhu Ibrahimu Bistrikiji

Prvi poznati slučaj postavljanja spomen-ploče u Sarajevu za vrijeme osmanske vladavine u Bosni dogodio se nakon smrti sarajevskog muftije i muderrisa halvetijskog hanikaha, šejha Ibrahima Bistrikije, rođenog u Gazi Mehmed-begovoj mahali na Bistriku. Nakon što je mekteb i medresu završio u rodnome gradu, a studije u Istanbulu, stupio je u halvetijski derviški red i kao murid slijedio užičkog šejha Muslihuddina, od koga je dobio idžazet na iršad. Nakon toga vratio se u Sarajevo, gdje je postavljen za muftiju 1041. godine (1631). Četiri godine kasnije, uz džamiju na Bistriku na strani kible, sagradio je hanikah medresu i, na intervenciju i uz posredovanje Silahdar Mustafa-paše na dvoru u Istanbulu, dobio je dozvolu da mu se iz sultanova hasa izdvoje i kao mulk upišu prihodi četiri kreševska sela (Bjelavići, Crkvenjak, Domarina i Vranc), da bi ih mogao uvakufiti za njeno održavanje.⁴

Kao muftija, muderris hanikaha, halvetijski šejh i vakif Ibrahim-efendija Bistrikija stekao je ugled i popularnost među savremenima. Pokazalo se to na osobit način nakon njegove smrti u mjesecu redžebu 1075. godine (između 17. I i 16. II 1665). Ukopan je u haremu desno od munare Careve džamije. U

1 Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit, *Povijest Bosne*, El-Kalem, Sarajevo, 1999, str. 393-394; Hamdija Kreševljaković, „Bitka pod Banjom Lukom 4. VIII 1937.“, *Kalendar Narodna uzdanica*, godina V, Sarajevo, 1937, str. 91-112; Enes Pelidija, *Banjačučki boj iz 1737. – uzroci i posljedice*, El-Kalem, Sarajevo, 2003.

2 Hamdija Kreševljaković, *Morići – prilog povijesti Sarajeva*, Sarajevo, 1938.

3 Šejh Sejfuddin Fehmi bin Ali Kemura, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe*, Sarajevo, 1913.

4 Šejh Sejfuddin Fehmi bini Ali Kemura, *Sarajevske muftije od 926. – 1519. do 1334. – 1916. god.*, Sarajevo, 1334. – 1916., str. 9.

povodu njegove smrti tarihe su spjevali četverica njegovih učenika, murida i poštovalaca.

Šejh Ibrahim Bistrikija je jedini sarajevski muftija nad čijim je mezarom sagrađeno turbe i na vidnome mjestu postavljena posebna spomen-ploča. Hanikah mu je vremenom propao, vakuf uzurpiran, a turbe bez krova ostalo. Do danas su mu sačuvani nišani sa anonimnim tarihom nad mezarom, nekoliko fetvi po rukopisima, jedan kratak *Traktat o smrti*, neistražen i neobjavljen, i spomen-ploča, sada na ostacima turbeta da na njega podsjeća.⁵

Na kamenoj ploči, veličine 40x58 cm, smještenoj desno od ulaza u turbe sarajevskog muftije (1631–1664/5) šejha Ibrahima Bistrikije, sada bez krova, uklesan je natpis u prozi na arapskom jeziku, ispisan lijepim i krupnim ta'lik pismom u tri odjeljka sljedećeg sadržaja:

*Ovo je kabur šejha šejhova
Bistrikije Ibrahim-efendije.
Duši mu, Božijeg zadovoljstva radi,
El-Fatiha. Godina 1069. (1658/59).⁶*

هذا قبر شيخ الشيوخ
بيستريقي ابراهيم افندي
روحينه رضاء لله الفاتحة
سنة ١٠٦٩

5 O sarajevskom muftiji i halvetijskom šejhu Ibrahimu Bistrikiji vidi: Sejfudin Kemura, *Careva džamija u Sarajevu*, Sarajevo, 1908., (faksimil i prevod), str. 5; Isti rad Kemura je objavio i na turskom jeziku i u njemu donio faksimil i prijevod (str. 8, 11. i 12), a potom i u radu: *Sarajevske muftije...*, str. 8-9; Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912, str. 272; Isti, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb, 1931; Šaćir Sikirić, „Sarajevske tekije“, *Narodna starina*, sv 14, knj. VI, br. 1 (1. XII 1927), str. 77-79; Mehmed Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, Kairo, 1349. h., str. 27; Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1986, str. 89; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Knjiga 1, „Sarajevo – Publishing“, Sarajevo, 1998, str. 19-22; Muvekkit, *Povijest Bosne*, Knj. 1, str. 321-322; Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2018, str. 88.

O njegovim fetvama vidi: Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, Svezak drugi, Sarajevo, 1979, str. 276. i 816; Hivzija Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine*, Mostar, 1977, str. 48, 51, 53. i 157.

6 Treba napomenuti da je samo na ovom hronogramu kao godina smrti navedena 1069/1658-59, dok je na svim ostalim hronogramima kao godina Bistrikijine smrti označena 1075/1664-65.

Spomen-ploča šejhu Ibrahimu Bistrikiji, sarajevskom muftiji

2. Spomen-ploča pobuni

Druga spomen-ploča postavljena je na ulazu na Carevu ćupriju, ispred Careve džamije,⁷ po nalogu osmanskih vlasti iz Istanbula 1682. godine, a povod tome bila je pobuna naroda u sarajevskom kadiluku, kojemu se pridružila gradska sirotinja, protiv nasilja koje su provodili muteselim i sarajevski kadija dok je bosanski valija Hizir-paša bio u ratnom pohodu na Beč. Revolt pobunjenika doživio je vrhunac 28. džumadel-ula te godine (4. VI 1682), u petak, poslije džuma-namaza, kada su pobunjenici uhvatili za skute vaiza Careve džamije Kešfi-efendiju, sina Abdulkerim-efendije, kad je pošao kući, dovikujući mu: „Zašto ne spriječite ovo nasilje nad nama?“ i mimo njegove

7 Ploča je vjerovatno polomljena tokom paljenja Sarajeva od strane habsburške vojske predvođene Eugenom Savojskim, 1697. godine. (Osman A. Sokolović, „Suprotne vijesti o pobuni seljaka i pogibiji sarajevskog mulle Omer efendije“, *Narodna uzdanica – Književni zbornik za god. 1943.* Godina XI, Sarajevo, 1942, str. 116).

volje odvucli ga u mehkemu i uveli u kadijinu odaju, a jedan od prisutnih udario toljagom po sanduku iz kojeg se prosulo dvije hiljade skrivenih dukata koje su za tren oka razgrabili, a onda povikali: „Pošto smo se mi usudili da opljačkamo kadijine dukate i izazovemo ovoliki nered i bunu, da bismo se spasili od njegova zuluma, treba ga svakako ukloniti!“ Zgrabili su ga i bacili niz stepenice zajedno sa njegovim nedužnim naibom i obojicu ih ubili.

Kada se za sve ovo saznalo na Dvoru u Istanbulu, jednom od dvorskih kapidžibaša, silahšoru Frenk Mehmed-begu, naređeno je da provede detaljnu istragu. Utvrdivši da je došlo do nereda i da je od bogatih uzimano mito, a sirotinja mučena i proganjana, određene su kazne za učesnike ovih nedjela i propisane sankcije ako bi se takvo nešto ponovilo. Naređeno je da se u tom slučaju kolovođe pohvataju i predaju vlastima, a da se carskoj blagajni mora platiti četrdeset hiljada dukata. Tekst ove opće obaveze napisan je na papiru⁸ i na kamen je uklesan.⁹

Mi se stidimo pred milostivim prijestoljem moćnog sultana, neka Allah ovjekovječi njegovu vlast i neka ga čuva, zbog ove bune u našem gradu i pred ostalim uglednicima, po sto hiljada puta se kajemo i molimo Boga za oprost.

Ako ubuduće neko od buntovnika bude rasplamsavao vatru bune, mi ćemo se svi dići da tu vatru ugasimo, na to se obavezujemo. A ako, sačuvaj Bože, ovakva buna bude opet izbila, mi se obavezujemo da damo u bejtu-l-mal za sirotinju iznos od pedeset/petsto hiljada u čistim novčanicama.

جومله مز شوکتلو پادشاه عالم پناه خلد الله ملکه و ابقاه حضرتلرینک پیشگاه مراحم دستکاهلرندہ محجوب و سائرسدور کبار حضورلرینده نا مرغوب اولوپ جمله مز صد هزارتوبه و استغفار دامن دنصکره بعد الیوم اهل فساددن بریسی اشعال اتسه فتنه یه سعی ایدرسه اطفایه جمله مز درمیان ایتمکه تعهد ایوب و اکر عیاذ بالله تعالی بوکونه جمعیت و فساد اولورسه فقراء ایچون بیت المال مسلمینده حفظ اولنماق اوزره اللی بین سکهء حسنة نزریمز اولسون دیدکلرندہ حفظا للمقال اشبو حروف تحریر وجمله نڭ اتفاقیله سوق شهرده وضع اولنان سنک سعینده تسویر اولندی جری ذلك و حرر فی الیوم عاشر من شعبان المعظم لسنة ثلاث و تسعین بعد الف سنة ۱۰۹۳

8 Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, R-7304, l. 248-249; R-7552, l.130.

9 O ovom događaju vidi: Safvet-beg Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463.-1850.)*, Sarajevo, 1900, str. 79; Ljubomir Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Beograd, 1927, str. 321-322; Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina*, Sarajevo, 1937, str. 125; Osman A. Sokolović, „Suprotne vijesti o pobuni seljaka i pogibiji sarajevskog mulle Omer efendije“, str. 116-122; Osman A. Sokolović, *Prilike u Bosni podkraj XVII stoljeća. Prilog građi za povijest Bosne i Hercegovine. Preštampano iz "Osvita"*, Sarajevo, 1943, str. 11; Džemal Čelić i Mehmed Mujezinović, *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1969, str. 84-89; Muvekkit, *Povijest Bosne*, I, str. 393-394; Hfz. Haso Popara, „Potomci ogranka bosanskih Kaimija u Tunisu – Rodaci šejha Hasana Kaimije – Prilog izučavanju kulturne historije Bošnjaka“, *Takvim 2015. godina (1436/1437. god. po H.)*, Sarajevo, 2014, str. 263.

3. Spomen-ploča muderrisu hadži Husejn-efendiji Muzaferiji

U Sarajevu je za vrijeme osmanske uprave sagrađeno više medresa na kojima su predavale generacije muderrisa. Na njih podsjećaju berati o postavljenju, knjige koje su prepisivali i pisali, idžazetname koje su svojim učenicima izdavali i nišani sa epitafima koji su im nad mezarevima postavljeni. Samo na jednog od njih, hadži Husejn-efendiju Muzaferiju, podsjeća i posebna spomen-ploča.

Husejn, sin Muzaferov, rođen je u Sarajevu 1056. (1646) godine. Nakon mekteba i medrese u rodnome gradu školovanje je nastavio u Istanbulu i Medini pred Džemaluddinom, čija nam je biografija nepoznata, sa kojim je održavao višegodišnju prepisku. Svjedoče to sačuvana pisma iz 1111. (1699) i 1123. (1711) godine.¹⁰ Po povratku u rodni grad radio je kao muderris u medresi i vaiz u više sarajevskih džamija.

Bilježio je događaje koji su se zbivali u Sarajevu i Bosni njegova vremena. Hronika mu je samo djelimično sačuvana u fragmentima koje su iz nje preuzeli Muhamed Enveri Kadić i Mustafa Muhibić.¹¹

Sačuvan je njegov prijepis jednog šerijatskopavnog djela. Bavio se i astronomijom.

Umro je 1133. (1721) godine i ukopan u haremu Buzadži Hadži Hasanove džamije. Nišani mu nisu sačuvani do danas, ali jeste spomen-ploča, koju su mu postavili nasljednici obzidavši džamiju i harem kamenim zidom koji je kasnije porušen prilikom proširivanja Logavijine ulice, a spomen-ploča izmještena lijevo od ulaza u sofe Buzadži hadži Hasanove džamije i tu, srećom, ostala do danas.¹²

Na kamenoj ploči, veličine 80x50 cm, uklesana je anonimna pjesma na arapskom jeziku, ispisana lijepim i skladnim ta'lik pismom, sljedećeg sadržaja:

10 Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, R-2649, l. 50-62 i 73b-74a. Prema: Zejnil Fajić, „Fragmenti iz Kronike hadži Husejn-efendije Muzaferije“, *Anali GHB*, IV, Sarajevo, 1976, str. 33-39.

11 Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, R-7304, l. 29-31/2, 58/2 i 59/2. Prema: Zejnil Fajić, „Fragmenti iz Kronike hadži Husejn-efendije Muzaferije“, str. 33-39.

12 O Hadži Husejn-efendiji Muzaferiji vidi: Hamdija Kreševljaković, „Muderisi Husrev-begove medrese“, *Spomenica Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice*, Sarajevo, 1932, str. 149; Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, svezak drugi, str. 563; Zejnil Fajić, „Fragmenti iz Kronike hadži Husejn-efendije Muzaferije“, str. 33-39; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika*, Knjiga I Sarajevo, str. 377-378; Tatjana Paić-Vukić, *Svijet Mustafe Muhibbija, sarajevskog kadije*, Zagreb, 2007, str. 148-149; Haso Popara, *Katalog, arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak drugi, Historijski arhiv Sarajevo, London – Sarajevo, 2011, str. 618-619; Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 390.

*Umro je Mevlana Husejn Muzaferov govoreći:
Bože, starosti mi se smiluj i mezar mi nurom obasjaj.
Rekao je prije smrti, saborce tješeci:
Čuli ste, tarih mi je izrečen: „Uđi u džennet moj!“
15. džumadel-ahira 1133. (13. IV 1721) godine.*

مات مولانا حسين بن مظفري قاتلا
رب نور مضجعي بالنور وارحم شبيتي
قال قبل الموت تبشيرا لأصحاب الغزا
قد سمعنا قيل تاريخا له ادخل جنتي
في ١٥ ج سنه ١١٣٣

Spomen-ploča muderrisu Husejn-efendiji Muzaferiji

4. Spomen-ploča sitte-kadiji Sulejmanu Hadžimusiću

Sarajlija Sulejman Hadžimusić se nakon osnovnog i srednjeg obrazovanja u rodnome gradu zaputio na dalje školovanje u Istanbul. Nakon završenih studija posvetio se kadijskom pozivu, predano služeći od mjesta do mjesta na teritoriju Osmanskoga Carstva. Agitirao je i aktivno učestvovao u boju pod Banjom Lukom 1737. godine i za doprinos slavnoj pobjedi nagrađen unapređenjem u rang sitte-kadije, a ni sugrađani mu to nikada nisu zaboravili. Pripovijedali su o njegovoj srčanosti i hrabrosti, a kada je promijenio svijet, postavili su mu i posebnu spomen-ploču u zidu koji je opasivao Havadže Kemaludinovu (Ćemalušu) džamiju.

Kada je srušena ova džamija i njen harem uništen 1940. godine, da bi na njihovom mjestu bio sagrađen „Vakufski neboder“, spomen-ploča je prenesena u Ali-pašinu džamiju, a potom, pola stoljeća kasnije, u lapidarij Gazi Husrev-begove biblioteke, gdje se čuva do danas.¹³ Na kamenoj ploči, veličine 50x50 cm, ispisan je tarih u pjesmi na osmansko-turskom jeziku sljedeće sadržine:

Čelnik liste kadija, Sulejman svoga vremena - Dobro da čini svakome on se trudio.

Vjeri i državi istinski je služio - Prag braneći život je proveo

I od prolaznog svijeta ruke digao. - Čašću i položajem vječitim ga zamijenio.

Nadahnut Istinitim, moleći, hronogam mu je izrečen:

„Da kabur Sulejman-efendijin nurom bude ispunjen.“

Godina 1153 (1740/41).

سر لوحه قضات وسليمان عصر ايدي
سعي ايلر ايدي خير ايله هر افریده
حقاكه دين ودولته چوق خدمت ايلدي
صرف اولدي عمري خانه سده سنیه يه
چقدي البين بو جاه سريع الزوالدن
اصل اولنجه مرتبهء سرمديه يه
الهام حقله اولدي بو تاريخله دعا
پر نور اوله قبري سليمان افنديه
سنه ۱۱۵۳

13 O ovoj džamiji vidi: Sejfudin Kemura, *Sarajevske džamije*, str. 338; Munir Šahinović Ekremov, „Kemaludinova džamija i njene starine“, *Jugoslavenski list*, XVI/1933, br. 234, str. 6, br. 235, str. 6 i br. 236. str. 4; Mehmed Handžić, „Džamija hodže Kemaludina prema Zemaljskoj banci u Sarajevu. Pronađena originalna vakufnama obnovitelja ove džamije, Silahdar Muhamed-paše, bosanskog valije“, *Jugoslavenski list*, XXI/1939, br. 280, str. 7; Hamdija Kreševljaković, „Džamija Hodže-Kemaludina u Sarajevu“, *El-Hidaje*, III/1939-1940, br. 12, str. 149-155; Mehmed Mujezinović, „Epigrafika i kaligrafija pjesnika Mehmeda Mejlije“, *Naše starine*, IV/1957, str. 152; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika*, I, str. 186-187.

Spomen-ploča sitte-kadiji Sulejman-efendiji Hadžimusiću

5. Spomen-ploča Morićima

Druga pobuna koja je bila povod postavljanju spomen-ploče dogodila se 1747. i potrajala je desetak godina. Opisujući burne događaje u tom periodu, savremenik i svjedok Mula Mustafa Bašeskija bilježi da se u to vrijeme nisu slušali ni poštovali ni valije, ni kadije, ni učeni ljudi. Kako kavge, tuče i ubijanja među suparničkim stranama (Morići – Halilbašići) nisu prestajale, ustali su „svi poštene stanovnici Sarajeva, čaršija i sva sirotinja“. Buna je okončana surovim kažnjavanjem istaknutijih vođa i siledžija: Moriće hadži Mehmeda Pašu i Ibrahim-agu, te njihovih dvadeset i jednog pristalicu (jaramaz) smakli su u sarajevskoj tvrđavi; Mehmed-agu Halilbašića otpremili su u Travnik, pa su ga tamo zadavili; njihove pristalice su se razbježale i napustile vilajet.

Braću Moriće narod je smatrao nedužnom žrtvom, o njihovom stradanju je pričao i pjevao. U novije vrijeme na tu temu napisan je i jedan historijski

roman.¹⁴ Spomen-ploča braći Morićima i sada stoji tamo gdje je prvobitno postavljena.¹⁵

U zidu, desno od ulaza u harem Vekil-harč hadži Mustafine (Hadžijske) džamije postavljena je spomen-ploča, veličine 45x30 cm, na koju je, u plitkom reljefu, uklesana anonimna pjesma sa hronogramom na osmansko-turskom jeziku, ispisana arapskim nesh-ta'lik pismom:

Morićima, poznatoj i omiljenoj braći – hadži Mehmedu i Ibrahim-agi

Smrtni vjetar iznenada je puhnuo – i obojicu ih u trenu ugasio.

Majku ostaviše u velikoj tuzi i žalosti – Neka ih Gospodar primi svojoj milosti.

Sa uzdahom napisan im je hronogram jedan:

„Šehidima neka je spomen vječan!“

Godina 1170. (1757)

مورو زاده دیو شهر اخوین

حجی محمد ایله ابراهیم اغا

باد مرگ اسدی قضادن ناکاه

ایکیسی ایلدی بردن افنا

قویدیلر والده سنی پر ماتم

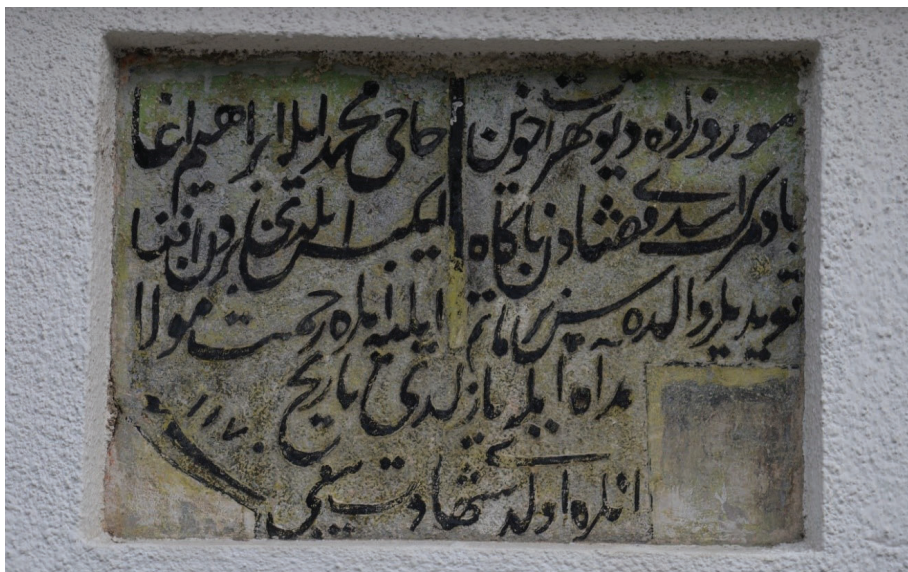
ایلیه انلره رحمت مولا

مد آه ایله یازلدی تاریخ

انلره اولدی شهادت بیقی سنه ۱۱۷۰

14 Enver Imamović, *Pogibija Braće Morića*, 2021, 328 str.

15 O braći Morićima vidi: Šejh Sejfudin Kemura, *Sarajevske džamije*, str. 84-86. Hamdija Kreševljaković, *Morići – prilog povijesti Sarajeva*; Mula Mustafa Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, Prevod s turskog, uvod i komentari Mehmed Mujezinović, drugo dopunjeno izdanje, Sarajevo, 1987, str. 34-36; Mehmed Mujezinović, „Stari Alifakovac u Sarajevu“, *Naše starine*, VIII/1962, str. 128; Muvekkit, *Povijest Bosne*, I, str. 524-525; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika*, I, str. 340-342.

Spomen-ploča braći hadži Mehmedu i Ibrahim-agi Morić

6. Spomen-ploča Muhamedu, sinu bosanskog mule Ahmed-efendije Jahjaefendića

Prva spomen-ploča jednom djetetu postavljena je u Sarajevu pred kraj 18. stoljeća kada je tadašnjem sarajevskom kadiji i bosanskom muli (postavljen 1. ramazana 1193. godine, smijenjen 1. ševvala 1194. godine) Ahmed-efendiji Jahjaefendiću¹⁶ umro sin Muhamed 1780. godine i ukopan na Alifakovcu. Na podsticaj majke otac mu je nad mezarom podigao turbe, kamenim zidom ogradio mezaristan, u zidu popravio česmu i nad njom postavio spomen-ploču veličine 40x20 cm sa sljedećim natpisom¹⁷ u stihovima na osmansko-turskom jeziku ispisanim nesh-dželi duktusom. Ova spomen-ploča do danas je ostala na svome mjestu.

16 O njegovom službovanju u Sarajevu vidi: Bašekija, *Ljetopis*, str. 192-193; Muvekkit, *Povijest Bosne*, str. 581-583; Hatidža Čar-Drnda, „Zbirka sidžila Gazi Husrev-begove biblioteke“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XIII-XIV, Sarajevo, 1987, str. 53-67; Azra Gadžo-Kasumović, „O sidžilima u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXI-XXII, Sarajevo, 2003, str. 41-83; Azra Gadžo-Kasumović, „Mulla u Bosanskom ejaletu“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXVII-XXVIII Sarajevo, 2008, str. 5-67.

17 Šejh Sejfuddin Kemura, *Sarajevske džamije*, str. 74 (faksimil i prijevod); Hamdija Kreševljaković, *Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu*, Sarajevo, 1939, str. 33-34 i 119 (faksimil i prijevod); Mehmed Mujezinović, „Epigrafika i kaligrafija Mehmeda Mejlije“, str. 161-162 (faksimil i prijevod); Isti, *Islamska epigrafika*, str. 125-126 (faksimil i prijevod).

*Jahjaefendić, prvak ispred kadija - Vodu provede žednog da napaja.
U ime Boga dobro djelo učini - I sevabe pred dušu sinu pokloni.
Dobro djelo primljeno neka je kod Boga, - I mulina duša obradovana
zbog toga.*

*Potezom pera Mejliji hronogram ispade: „Mula-efendija živu vodu dove-
de.“*

سر دفتر موالی یحیی افندی زاده سبیل ایدوپ بو آب عطشانه ایتدی اروا
بو خیراتی قلدی جزالله اوزاق والا وزیدی روحی ایچون ایتدی ثواب اهدا
مقبول اوله بو خیریری درگاه کیر باده شاد اوله بو اردن روح عزیز منلا
تاریخینک قلمدن دوشدی بو کونه میلی منلا افندی قلدی عین الحیات اجرا

Spomen-ploča Muhamedu, sinu sarajevskog kadije i bosanskog mule
Ahmeda Jahjaefendića

7. Spomen-ploča bajraktarima Ahmedu Kandeliji i Gejlanu Rizvanu

U mezarju Nadkovači, u onome dijelu nešto niže Saburine ulice, bili su ukopani bajraktari Ahmed Kandelija i Gejlan Rizvan, učesnici Banjalučkog boja 1737. godine. Spominjući njihove smrti pod navedenom hidžreškom godinom, Mula Mustafa Bašeskija o Kandeliji je napisao: „Ahmed-aga iz 97. džemata. Imao je oko devedeset godina. Na Banjalučkoj vojni postao je aga i prvi navalio na neprijatelja probivši Čarku-felek... Umro je dvadeseti dan proljeća“. Za drugog kaže: „Rizvan, čizmedžija, alemdar (bajraktar), rodom iz Neretve, jedan od banjalučkih alemdara.“¹⁸

18 Mula Mustafa Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, str. 213.

Oko njihovih mezareva bila je podignuta posebna drvena ograda i u njoj postavljena kamena spomen-ploča, nepoznatih dimenzija, sa sljedećim natpisom:

Ovdje su ukopani Kandelija hadži Ahmed i njegov saborac Gejlan Rizvan, bajraktari, koji su u boju sa Austrijancima pod Banjom Lukom, 1150. (hidžretske) godine, pokazali izvanredno junaštvo i obojica umrli u starosti kao devedesetogodišnjaci 1196. (1782).

١١٥٠ تاريخنده بنالوقه نمچه نك
محاصره سنده قور تلمسنه
فوق العاده اظهار شجاعت
ايدن قانده لي الحاج احمد اغا
وارقداشي كيلان رضوان
باير اقدارك عمر لري طقسان
سنه يه قريپ ايكي سي ١١٩٦
تاريخنده وفات ايدوپ
بوره ده مدفونلر در

Uspomenu na ovu dvojicu junaka čuva i narodna pjesma:

„Kandelija i dvije delije
Čarku-felek rukom raskinuli...“¹⁹

Mezareve ove dvojice gazija, sve do pred Drugi svjetski rat, narod je zijaretio i palio svijeće u znak sjećanja i osobitog poštovanja.

*Spomen-ploča bajraktarima banjalučkog boja
hadži Ahmedu Kandeliji i Gejlanu Rizvanu
nestala je prilikom gradnje Sportskog centra na Kovačima.*

8. Spomen-ploča nekibul-ešrafu Sejjidu Mustafi Nuri Es'ad-efendiji Šerifoviću

Kada se otpočelo sa reformskim aktivnostima u doba sultana Mahmuda II (1808–1839) ukidanjem oružanih trupa tradicionalnog poretka janjičarskog

19 H. Kreševljaković, *Bitka pod Banjom Lukom 4. VIII 1737*, Sarajevo, 1936, str. 102; Mehmed Mujezinović, „Groblja nad Kovačima u Sarajevu i pitanje njihova uređenja“, *Naše starine*, IX/1964, str. 126; Mehmed Mujezinović – Smail Tihić, „Muslimanske grobne nekropole na Kovačima i Alifakovcu u Sarajevu – Arhiv u kamenu“, *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, God. XII/1964, br. 3, str. 34-43; M. Mujezinović, *Islamska epigrafika*, I, str. 141-142.

korpusa i uvođenjem novih institucija moderne vojske u Osmanskom Carstvu 1826. godine, naišlo je to na snažan otpor janjičara i njihovih pristaša. Pobunjenici u Sarajevu nastojali su da dobiju podršku uglednih kadija i uleme, tražeći da stave svoje pečate na njihovu peticiju. Kada su saznali da neki-bul-ešraf nije na to pristao, da je svoj pečat u havanu stukao, pojahao konja i otišao u tvrđavu na Vratniku, stotinu četrdeset i šest buntovnika je otišlo u tvrđavu, nekibul-ešrafa silom digli i pješice povelili iz tvrđave „obasipajući ga raznim pogrđama, ponižavajućim riječima i psovka“, a „pošto je bio slabe tjelesne građe, a i u godinama, nije mogao više izdržati pješacenje... kad su došli pod tabiju zvanu Jekovac, zaklecale su mu noge i pao je na zemlju“, pa su ga oni što su ga vodili zasuli kamenjem i tako ga usmrtili. Tarih smrti spjevao mu je sin Fadil-paša Šerifović i postavio spomen-ploču pored njegova mezarja. Kada je ovaj dio mezaristana pretvaran u parkovnu površinu, spomen-ploča je prenesena u lapidarij Gazi Husrev-begove biblioteke.²⁰

Ova spomen-ploča sastavljena je iz dva dijela: desna strana ima dimenzije 84,5x75,3 cm, a lijeva 84,2x74,8 cm. Na njima je uklesan hronogram u pjesmi na osmansko-turskom jeziku, pisan lijepim i dosta krupnim neshom, sljedeće sadržine:

*Bosanski hanedan, bivši mula Sofije,
Nekib, roda gospodskoga, izdanak loze Ahmedove,
Poznata ličnost Šerifović
Sejjid Mustafa Nuri Es'ad-efendi.
U poznatom gradu Kefi na Krimu
Bio je nastanjen njegov veliki djed.
Kada je Mahmud-han namjeravao ukinuti janjičarski odžak
I kazniti sve one koji se tome protiviliše,
Najednom su se pojavili nemiri i smutnje
U kojima je ličnost njegova pomirljivo djelovala.
Međutim su neki vođi nastojali da održe janjičarski odžak
Ne razmišljajući da li je to dobro ili zlo.
Savjeti nikakvi buntovnicima nisu pomogli.
I konačno ovu ličnost učiniše mučenikom i herojem*

20 O ovom događaju vidi: Safvet-beg Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, str. 134 i dalje; Seid M. Traljić, *Sarajevski grad Vratnik*, Sarajevo, 1937, str. 26-27; M. Mujezinović, *Islamska epigrafika*, I, str. 143-144 i 540; Fehim Nametak, „Institucija nekibu-l-ešrafa u Bosni i Hercegovini“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XVII-XVIII, Sarajevo, 1996, str. 253-257; Haso Popara, „O jednom rukopisu Mustafe Nurudina Šerifovića“, *Preporod*, XXXVII, Sarajevo, 2007, br. 11/853, str. 45; Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 495.

I kamenovaše ga, čemu on podleže.

I tako ga živa pokopaše.

Bijaše nenadmašiv hadžegan nakšibendija,

Poznat po pobožnosti i asketizmu.

Abide pomoli se i njegovu ličnost spomeni s rahmetom.

Fadil mu napisa kronogram krvlju, suznih očiju:

„Neka svjetlost njegova mezara bude poput blještave svjetiljke.“

To se dogodilo u mjesecu džumadel-ahiru, godine 1242.

سابقا ملای صوفیه خاندان بوسنه کیم
آل ساداتک نقیبي ذات نسل احمدی
قریم اچنده کفه نامیله سمی بلده دن
بوالبقا ایدی انک جد کبیرا مجدی
آچدی ابواب فسادی اول گروه بی شعور
ذاتنک اصلاح ایتمک ایدی کرچه مقصدی
نصحي تأثیر ایتمدی صنف عصاته عاقبت
ایتدیلر اشهاد اول ذات محب مشهیدی
خواجگان نقشبندی ایچره بی همتا ایدی
زهد و تقوی صاحبی جمله طریقک ارشیدی
نام والای شریف زاده ایله مشهور اولوپ
یعنی سید مصطفی نوری افندی اسعدی
یکچیری اوجاغنی رفع ایدیجک محمود خان
هر بری عصیان ایدوپ بولدی جزای سرمدی
سرسریلر چالشوب اوجاقلرک ایقاسنه
فرق وتمییز ایدمزلر ایدی هیچ بئیک ویدی
ایلدیلررمی سننیک بیحساب ایله شهید
حشر اولنجه اکلور مشهد له جای مرقدی
سنک قبرنده اوقتسن وقعء مرکی مدام
رحمت ایله باد اوله هم ذات پاک عابدی
یازدی فاضل خون اشک چشم ایله تاریخی
لامع الأنوار اوله نوری افندی مشهیدی
قد وقع فی شهر جمادی الثانیه سنه ۱۲۴۲

Spomen-ploča nekibul-ešrafu Sejjidu Mustafi Nuri-efendiji Šerifoviću

9. Spomen-ploča muallimu hadži Halil-efendiji Herceglji

Među brojnim muallimima sarajevskih mekteba iz vremena osmanske vlasti u našim krajevima posebno se izdvaja lik i djelo hadži Halil-efendije Herceglje, muallima Ajni-begova mekteba, sagrađenog 1014. (1605) godine kod Careve džamije u Sarajevu. Glas o njegovom uspješnom radu sa djecom na nastavi i velikoj ljubavi prema knjizi brzo se po Bosni proćuo. Nekoliko savremenika podržalo ga je vakufljenjem prihoda za održavanje mekteba i knjiga za formiranje školske biblioteke.

Kada je hadži Halil-efendija umro, ukopan je u haremu Skender-ćehajine (Abdulhalim-agine) džamije na Mutnom potoku. Tim povodom, pored tariha (na izgubljenom uzglavnom nišanu) koji mu je spjevao Esad-efendija Mačković, Halil-efendiji je postavljena i spomen-ploča pored mezara i tako mu odati posebno priznanje kao nastavniku, pedagogu i bibliofilu.

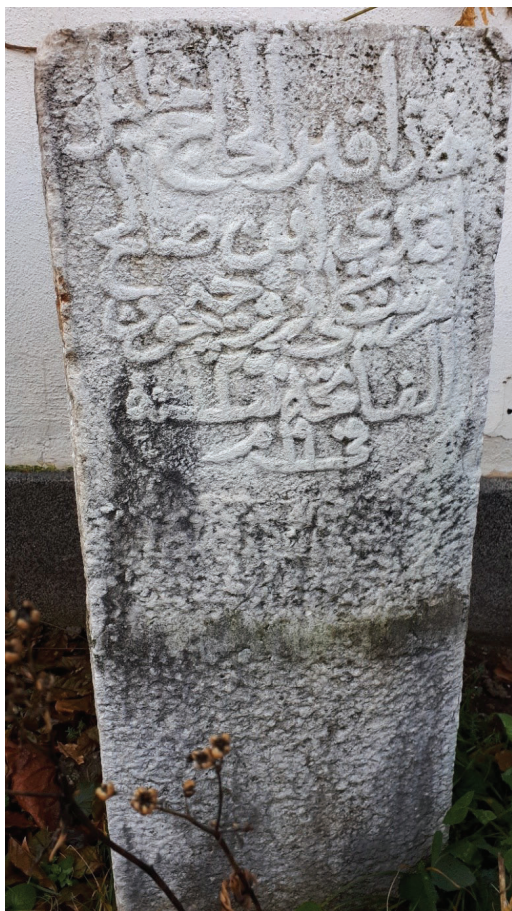
Kada je porušana Skender-ćehajina džamija 1952. godine, ova spomen-ploča je prenesena u harem Čokadži Hadži Sulejmanove džamije na Bistriku, postavljena između munare i ulaznih vrata u harem i tu stoji do danas.²¹

Na kamenoj ploči, bez ukrasa, veličine 50x50x10 cm, uklesan je samo skroman tekst:

21 O Hadži Halil-efendiji (Spahiću) Herceglji vidi: S. Kemura, *Sarajevske džamije*, 201; M. Mujezinović, *Islamska epigrafika*, I, str. 194; Ahmed Mehmedović, „Još pet naših kaligrafa“, *Glasnik RIZ-a* LXVIII/2006, br. 7-8, str. 804-806; Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 472-473.

„Ovo je kabur hadži Halil-efendije, sina Saliha Herceglije.
Duši mu El-Fatiha. Godina 1260. 19. m(uharrem)“ (8. II 1844)

هذا قبر الحاج خليل افندي ابن صالح
هرسكلي رويچون الفاتحة
في ١٩ م سنه ١٢٦٠

Spomen-ploča muallimu Halil-efendiji Hercegliji

10. Spomen-ploča Mehmedu Rifat-begu, sinu bosanskog valije Osmana Nuri-paše

Posljednja spomen-ploča iz perioda osmanske vlasti u Bosni postavljena je u Sarajevu 1845. godine, a povod tome bila je smrt u porodici novog bosanskog valije.

Naime, kada je dotadašnjem valiji u Edirni Osmanu Nuri-paši, posljednjeg dana ševvala 1260. godine (11. VI 1844) dodijeljen Bosanski ejalet, on je krenuo iz Istanbula i, prevaljujući konak po konak, 29. zul-hidždžeta 1260. godine (9. I 1845) stigao u Sarajevo i zadržao se duže od planiranog vremena jer mu je tu prvog muharrema 1261. godine (10. I 1845) umro najmlađi sin Mehmed Rifat-beg. Tek nakon dženaze i ukopa u haremu Careve džamije s vanjske strane mihraba, valija je krenuo dalje iz Sarajeva i u Travnik stigao u srijedu, 7. muharrema 1261. (16. I 1845) godine.

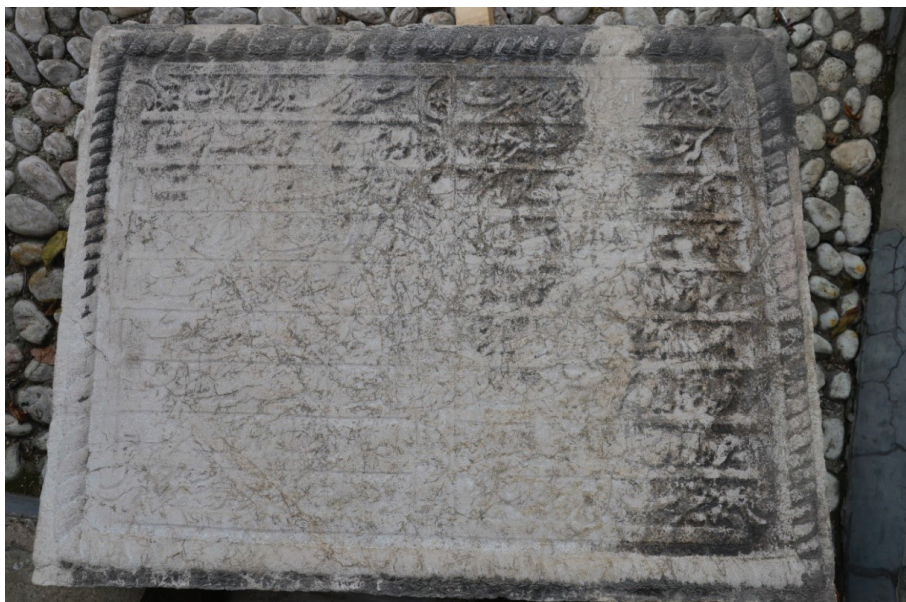
Kao trajno dobro – vakuf i podsjećanje na ovaj događaj, valija je dao da se harem ogradi kamenim zidom i nad ulaznim vratima, iz ulice Konak, postavio spomen-ploču sa uklesanim tarihom na osmansko-turskom jeziku, ispisanim lijepim nesh-ta'lik pismom u dva stupca oivičena tordiranom vrpcom. Prema S. Kemuri, tarih je spjevao tadašnji sarajevski muftija Mehmed Šakir-efendija Muidović.²²

*Prema malodobnom sinu
Bosanskog mušira, vladara pravedna
Imenjaka Zun-Nurejna Hazreti Osmana
Smrt je bila nemilosrdna.
Nesmiljena sudbina mnoga dobra odnosi
I mnoge nerazvijene pupoljke pokosi.
Roditelje ostavi u tuzi zbog rastanka
Da ga žale do Sudnjega danka.
A kad se na vijećanje skupe džennetlije
I ovaj emir u pročelje im doći će.
Pozlaćeni tarih sa ploče nam govori:
„Rifat-begova ruka džennetska vrata otvori.“
Godina 1261. (1845)*

سَمَى عثمان ذي النورين حضرت
مشير بوسنه دارای عدالت
که فرزند کریمی شیر خواره
أجل هیچ اتمدی رحمت و شفقت
فلک غدار کارک اول آخر
ایشی تسلیب دفع اهل رأفت
کلهستانه و زیاد خزانی
هزاران غنجهایه و پررافت
فراقی دلده و کوزده خیالی
قالوپ محشرده ابد یسر شفاعت

22 O tome vidi: S. Kemura, *Sarajevske muftije* (samo prepis natpisa), str. 26-27; M. Mujezinović, *Islamska epigrafika*, I, str. 36; Muvekkit, *Povijest Bosne*, Knj. 2, str. 1009; Vedad Bišćević, *Bosanski namjesnici osmanskog doba (1463-1878)*, Connectum, Sarajevo, 2006, str. 393.

جهانك حسن باقي اولسه فرضا
ايريشمز يوسف صديقه هيچ فوت
قوجاغي مادري كهواره سندن
ايلندي تا بعرضه كاه حسرت
چوولاة جنانه قلدي ديوان
اميرانه بدار الملك عزت
چقوب بر لوح زرین اوزره تاريخ
يد رفعت بك اچي باب جنت سنه ۱۲۶۱

Spomen-ploča Rifat-begu, sinu bosanskog valije Osmana Nuri-paše

Zaključak

Među brojnim raznolikim i raznovrsnim memorijalnim spomenicima u Bosni i Hercegovini spomen-ploče predstavljaju rijetku i za Sarajevo karakterističnu pojavu. Tokom tri stoljeća (17–19) u Sarajevu ih je, koliko se zna, postavljeno deset. Svakom od njih trajno je obilježen po jedan poseban trenutak u povijesti Bosne i Bošnjaka. Učinjeno je to nakon smrti onih koji su svojom duhovnošću (šejh i muftija Ibrahim Bistrikića), učenošću (muderris Husejn Muzaferija, kadija Sulejman Hadžimusić i muallim Halil Hercegljija), junaštvom (Ahmed Kandelija i Gejlan Rizvan) ili žrtvom posvjedočili da su bili dostojni zvanja koje su nosili (šejh i muftija Ibrahim Bistrikića), ponos ulemanskog staleža kojem su pripadali (muderris Husein-efendija Muzaferija, kadija Sulejman-efendija Hadžimusić, muallim Halil-efendija Hercegljija),

dorasli ulozi koja im je, u datom trenutku, pripadala (gazije hadži Ahmed Kandelija i Gejlan Rizvan), bune dizali (braća Morići), svjesni ciljeva za koje su se žrtvovali (šehid sejjid Mustafa Nuri-efendija Šerifović) ili kao pupoljak uvehnuli (Mehmed Rifat-beg). Postavljane su, najčešće, u haremskom zidu prema ulici.

Tekst za spomen-ploče na arapskom ili osmansko-turskom jeziku, u prozi i stihu, sastavljali su istaknuti književnici/epigrafičari, ispisivali ga poznati kaligrafi, klesali vješti kamenoresci.

Tri spomen-ploče sačuvane su *in situ*, dvije su u Muzejskoj zbirci Gazi Husrev-begove biblioteke, dvije premještene na istoj lokaciji, jedna prenesena u drugi harem, jedna barbarski razbijena i jedna bez traga nestala.

Sarajevo Memorial Plaques from the Ottoman Age

Summary

Among the numerous and diverse monuments from bygone times in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo memorial plaques from the Ottoman period represent a characteristic phenomenon and practice. Ten of them are mentioned in sources and literature. Their purpose was to preserve and bring back memories of the life and work of those who, with their spirituality and learning, testified that they were worthy of the vocations they had (sheikh and mufti), those who were the pride of the class to which they belonged (mudarris, sitte-qadi, muallim), those who measured up to the role that was given to them at a particular historical moment and who showed exceptional courage and heroism (bayraktars), those who rose in rebellion (the Morići brothers), those who were aware of the goals for which they had made sacrifices and the honor they had earned (nakibul-eshraf) and those who spent their youth and childhood in this city and withered like a bud in it (mula's and wali's son). They were usually placed in the harem (courtyard) wall facing the street in order to be seen by those who pass by, to be read by those who stop in front of them, to be remembered by those who receive edification and to be kept in mind by those who walk further through life.

Keywords: Sarajevo, memorial plaques, rebellions, alims, gazis